

Portugalsko a Evropská politická spolupráce

Alvaro de Vasconcelos

Při začleňování do postupujícího procesu evropské integrace muselo Portugalsko projít dlouhou a někdy nelehkou cestu. V šedesátých letech „hrdě osamocené“, zůstalo nakonec izolováno ve své tvrdošíjně, leč beznadějně snaze udržet si poslední z koloniálních impérií ještě v první polovině sedmdesátých let. Když však byl v roce 1974 obnoven demokratický režim, vrátilo se do své původní územní podoby (souostroví Madeira a Azory v severním Atlantiku a region na Pyrenejském poloostrově) a učinilo rázný krok v procesu budování Evropy.

Změny a reformy ve východní Evropě nevyvolaly změnu portugalského přístupu, ale naopak se zvýšil jeho zájem o politické dimenze výstavby Evropy. Navzdory některým obavám, že hospodářská a měnová unie bude mít pro hospodářství země nežádoucí důsledky, Portugalsko se přiřadilo k zemím, jež ve změnách ve střední Evropě spatřují ospravedlnění urychleného postupu procesu evropské integrace. Vláda je v každém případě nakloněna postupnému mezivládnímu sbližování přístupu k otázkám zahraniční a bezpečnostní politiky i k plnému uplatňování principu subsidiarity.

V době, kdy zvýšený zájem Evropy začal přitahovat Východ a značná pozornost a úsilí byly věnovány zabezpečení úspěšného řešení otázek sjednocení Německa, vyvstaly v okrajovějších zemích, jako je Portugalsko, obavy z odsunutí do pozadí. To také podnítilo země jižního regionu, zejména novější členy ES, k aktivnější participaci na posuzování otázek spojených s výstavbou Evropy.

Před svým zapojením do ES hrálo Portugalsko roli outsidera ve vztahu k evropskému hnutí. K Evropskému společenství je přibližovala především potřeba konsolidovat svou nově nastolenou demokracii. Jakmile mu bylo umožněno členství, jeho hlavní prioritou se stalo řešení naléhavých otázek ekonomického rozvoje. Pro portugalské politické vůdce znamená výstavba Evropy daleko více než projekt vytváření mohutného vnitřního trhu. Portugalsko se odhodlaně obrátilo tváří k Evropě a k různým jejím fóřům pro politické a bezpečnostní záležitosti, jako je Evropská politická spolupráce (EPS; podrobně o této problematice pojednává stať Michala Klímy: *Zahraniční politika a Evropské společenství, Mezinárodní vztahy, 2/1993, s. 7–19 – pozn. red.*), Rada Evropy a Západoevropská unie.

Aktivní role, kterou hraje Portugalsko při formulování společných evropských postojů v otázkách zahraniční politiky, je výrazem hluboké změny v jeho kdysi silně nacionalistickém přístupu. Tento jeho nový zásadní přístup má podporu obou hlavních politických stran – sociálních demokratů (PSD – 51 % hlasů ve všeobecných volbách v roce 1987) a socialistů (PS – 22,3 %), jakož i menších stran – křesťanských demokratů (CDS – 4,3 %) a stoupenců demokratické obnovy (PRD – 4,9 %). Prezident republiky a bývalý čelný představitel socialistické strany, Mário Soares, který byl znovu zvolen na druhé prezidentské funkční období (1991–1996), je dokonce ještě více nakloněn „europeizovanému“ přístupu k zahraniční politice. Jakkoli se komunistická strana (PCP – 12,3 %) důrazně stavěla proti evropské integraci, její opozice se značně zmírnila, jakmile integrační proces začal přinášet výsledky a na Východě nastaly všeobecné změny. Existuje stále ještě jakási reziduální opozice (na úzce nacionalistické bázi) ze strany tradiční pravice, sice s malým vlivem na veřejnost, ale s jistým vzestupem svého vlivu v elitních kruzích.

Od koloniální minulosti k plnému partnerství v Evropě

Před druhou světovou válkou a během ní byla základem portugalské zahraniční politiky aliance s Velkou Británií. Tato aliance odpovídala britskému zájmu na zachování statu quo na Iberském poloostrově i portugalskému zájmu na udržení jeho koloniální říše (v Africe zahrnovala Angolu, Mosambik, Guineu, Kapverdské ostrovy, ostrov svatého Tomáše a Princův ostrov, v Asii pak Gou, Damao, Diu, Macao a Timor), jejímž téměř všudypřítomným sousedem byla právě Britská říše.

Po skončení druhé světové války, když se Britská říše rozpadla, stala se skutečností atlantická převaha Spojených států. Tehdy se začal rozvíjet proces evropské integrace postupně nabývající konkrétní podobu. Portugalské diplomacii proto nezbyvalo nic jiného než posilovat vztahy se západní demokratickou hemisférou.

Navzdory odporu nejnepoučitelnějších Salazarových přívrženců bylo Portugalsko prostě nuceno – vzhledem k nepominutelnému faktu evropské vzájemné závislosti – podporovat – třebaže někdy zdráhavě – proces ekonomické integrace v poválečné Evropě.

Jako příjemce pomoci prostřednictvím Marshallova plánu se Portugalsko (na rozdíl od Španělska) posléze podílelo na vytvoření Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) v roce 1960 a po vstupu Velké Británie do Evropského hospodářského společenství (EHS) byla pak v červenci 1972 podepsána Dohoda o volném obchodu se Společenstvím. Hlavním obchodním partnerem Portugalska byla v té době Velká Británie.

Jestliže vzájemná ekonomická závislost přitahovala Portugalsko těsněji k EHS, politické zájmy tamní vlády byly na hony vzdáleny zájmům evropských demokracií. Ve vztazích se svými protějšky v NATO bylo jejím hlavním zájmem čelit tlaku na změnu její africké politiky. Je třeba podotknout, že Portugalsko, byť ovládané nedemokratickým režimem, bylo zakládajícím členem NATO, a tak mělo zajištěn přístup k významnému stupni politických konzultací v Evropě.

V knize vydané krátce před coup d'état z 25. dubna 1974 napsal generál António de Spínola, jenž se měl brzy stát prezidentem republiky nového demokratického režimu, že Portugalsko nemá jinou alternativu než integraci do „evropského prostoru“, „který by nás mohl akceptovat, budeme-li si počínat především jako Evropané“.¹ To představovalo jasný odklon od tradičního přístupu udržovaného Salazarem: „... tváří k Atlantiku, zády k Evropě“.²

Po příznivém urovnání krize 1974–1975 uznalo Portugalsko evropskou integraci za politický projekt pro konsolidaci demokratického režimu – nástroj pro uznání přítomnosti Portugalska po celém světě. To byly nejdůležitější důvody, jež vedly k předložení formální žádosti o členství v ES, kterou vláda Mária Soarese předložila 28. března 1977. Ministerský předseda uvedl, že Portugalsko usiluje o členství v ES také proto, že „hledá novou identitu“. Členem Rady Evropy se Portugalsko stalo 22. září 1976.

Pro portugalskou společnost se členství ve Společenství stalo otázkou zásadní volby a klíčovou záležitostí pro demokratické strany, které se pro členství v ES angažovaly tak, jako by na tom záviselo jejich vlastní přežití. Vstup do ES byl považován za „nanejvýš markantní krok portugalské ekonomiky a celé portugalské společnosti do budoucnosti“.³ Několik měsíců před přijetím Portugalska do ES se Aníbal Cavaco Silva stal předsedou sociálnědemokratické strany (PSD) a krátce nato vyhrál ve všeobecných volbách, konaných v roce 1985. Pak ho čekalo další volební vítězství v červenci 1987, a to již takovou většinou hlasů, která postačovala k vytvoření většinové vlády. Postoj PSD k evropské integraci se nelišil od postoje předchozí vlády, jak je zřejmé ze slov premiéra Cavaca Silvy:

„Plně podporuji výstavbu silnější, soudržnější Evropy, hovořící stále více jedním hlasem o hlavních problémech na mezinárodním dějišti.“⁴

Pokud jde o obranu, požádalo Portugalsko o členství v Západoevropské unii (ZEU) v říjnu 1984. Smlouva o jeho přistoupení byla podepsána v listopadu 1988. Tehdy byl portugalským ministrem zahraničních věcí Jaime Gama, prominentní člen socialistické strany. Podle jeho názoru bylo přijetí Portugalska za člena ZEU přirozeným důsledkem jeho

předchází participace ve Společenství a jeho nového postavení v evropském kontextu. Při charakterizování podmínek, za jakých byla předkládána žádost o přijetí do ZEU, Jaime Gama uvedl, že ZEU byla pokládána za „*prostředek postupného uskutečňování politické integrace v Evropě*“.⁵

První kroky Portugalska v EPS

Portugalsko začalo participovat na EPS ještě před přijetím do ES. Od roku 1983 byl portugalský ministr zahraničních věcí po každém jednání Rady ministrů přímo informován o společných postojích v zahraničněpolitických záležitostech. V srpnu 1985, hned po podepsání smlouvy o přistoupení (12. července 1985), se již Portugalsko účastnilo jednání EPS jako pozorovatel. Bylo zřejmé, že by příspěvek Portugalska mohlo mít největší význam pro Latinskou Ameriku (vzhledem k prvořadému významu Brazílie v této oblasti) a pro Afriku (zejména pro jižní Afriku).

Portugalsko se rovněž podílelo na koncipování smlouvy o Evropské politické spolupráci, jež byla potřebná vzhledem k možnosti třetího rozšíření ES a jež byla uznána za potřebnou na setkání Evropské rady v Miláně 29. července 1985. Určitá ustanovení této smlouvy měla být vtčlena do Jednotného evropského aktu.

Podle bývalého velvyslance J. Matose Proency, hlavního portugalského vyjednávače na Mezivládní konferenci, jež začala v září 1985, zaujímalo Portugalsko následující postoj:

„Pokud jde o Evropskou politickou spolupráci, nelze mít konsenzus jedenácti, deseti nebo devíti členů. Ke konsenzu lze dospět pouze ve dvanáctce... Byly učiněny různé pokusy podřídit »slabší« země vůli většiny tvořené většími zeměmi. Těchto tlaků nebylo málo a byly navrhovány různé formulace ve snaze obejít pravidla hlasování prostou většinou.“

Po čtyřech letech zkušeností s plnou účastí v EPS zastává dnes Portugalsko názor, že takováto účast je prospěšná pro každého člena, zejména pak pro ty, jejichž zahraniční diplomatické služby nejsou příliš silné, i když tato účast od nich vyžaduje zdokonalování takových služeb.

Účast v EPS neznamena zúženou možnost uplatňování specifických stanovisek Portugalska, spíše znamená větší prostor a dopad pro jeho vnější aktivitu.

Diplomatický aparát, zdokonalování zahraniční služby

Jedním z prvních poznatků vyplývajících ze zkušeností Portugalska s EPS je, že země, které nemají rozsáhlou síť zahraniční služby, musejí řešit stejné otázky jako země se silnějšími zahraničními službami a musejí se účastnit stejného množství jednání, chtějí-li hrát aktivní roli.

Co v tomto směru EPS doposud prakticky znamenala? Především významný přísun dostupných informací prostřednictvím systému European Correspondent (COREU). Hlavní funkcí střediska COREU (se třemi pracovníky) je vybírat a rozesílat tyto informace diplomatickým misím. I když je podstatně menší než jeho největší zahraniční protějšky, je co do velikosti srovnatelné se svým italským ekvivalentem.

Vnitřní statut portugalského Ministerstva zahraničních věcí, které zřídilo pracoviště COREU, mu stanovilo za úkol zabývat se otázkami politické analýzy a plánování, napomáhat portugalské účasti v Politickém výboru, při ministerských jednáních v EPS a v Evropské radě. Nicméně nejvíce času a energie věnuje středisko COREU výběru a rozesílání informací.

Jednou z hlavních nesnází je to, že EPS věnuje pozornost převážně oblastem, které v portugalské zahraniční politice vysloveně nedominují (Střední východ, Střední Amerika) a v nichž tudíž portugalská diplomacie nevyvíjí velkou aktivitu. Je to samozřejmě handicap, jelikož Portugalsko je tak odkázáno na informace určené pro jiné členské země. Z toho plyne potřeba aktivnější role portugalských velvyslanců a diplomatických misí v zemích, které nejsou členy ES. Kroky k tomuto cíli byly již učiněny, zejména v severní

Africe (v Maroku a v menším rozsahu i v Alžírsku) a ve východní Evropě. Nové posty budou záhy zřízeny na Středním východě, včetně Izraele. Portugalsko též usiluje o posílení svých diplomatických misí v zemích ES a v mezinárodních organizacích, v nichž roste význam EPS, zejména v Organizaci spojených národů.

Obecné aspekty portugalské účasti v EPS

V Portugalsku existuje široký konsenzus, pokud jde o definování jeho zahraniční politiky jako euro-atlantické. Jestliže evropská dimenze je jasným dominantním rysem portugalské zahraniční politiky, atlantizmus je výrazem jejího specifického charakteru. Jsou však diference mezi stanovisky vlády a opozice, pokud jde o přesnou povahu atlantické dimenze a o to, jak by měla být vyvážena s evropskou dimenzí.

Pokud jde o zahraniční politiku, je euro-atlantizmus dominantním zájmem pro vládu, a to z důvodu otevírání se Východu. Zároveň nadále platí potřeba zdůrazňování sociální a ekonomické soudržnosti a značná pozornost je stále věnována africké politice. Pokud jde o bezpečnostní politiku, euro-atlantizmus znamená potvrzení, že Spojené státy a NATO jsou v novém evropském uspořádání nepostradatelné, ale nezpochybňuje potřebu evropské bezpečnostní spolupráce a evropského pilře v NATO.

Podle názoru vlády nemůže být Portugalsko „motorem“ Evropské unie a nemělo by se o to ani snažit, ale ani by se nemělo stavět proti politice urychlování evropského procesu. PS se proti ní také nestaví, nicméně podporuje otevřeněji evropskou politickou i obrannou iniciativu a je kritičtější vůči tradičnímu atlantizmu. Rovněž se vyslovuje pro větší roli Komise i Evropského parlamentu.⁷

„Europeizace“ portugalské zahraniční politiky je však zřejmá. Vztahy s portugalsky mluvícími zeměmi jsou taktéž považovány za dimenzi, která přispívá k větší váze Portugalska ve Společenství. Podle ministerského předsedy jsou tyto vztahy „trumfovými kartami“ ve „vyrovnané hře Společenství“.

„Europeizace“ portugalské zahraniční politiky je patrná i ze způsobu jeho hlasování v OSN. Například v roce 1987, kdykoli členové Společenství nehlasovali jednotně, Portugalsko hlasovalo odlišně od většiny členů ES pouze ve čtyřech případech. Řecko hlasovalo odlišně v 41 případech, Irsko v 31, Španělsko v 27 a Velká Británie ve 24 případech.⁸

EPS a reforma na Východě

V Portugalsku existuje jednoznačná podpora procesu EPS a převládá zde mínění, že nové evropské problémy vyžadují posílení jeho úlohy na různých fórech evropské spolupráce. Předsednictví Portugalska v Ministerské radě Rady Evropy bylo chápáno přesně v tomto světle: napomáhalo k přijetí nově vznikajících demokracií ve střední Evropě do Rady Evropy a zvýrazňovalo význam portugalského příkladu demokratického přechodu. Tento přístup také dominoval při návštěvě prezidenta republiky v Maďarsku a v bývalém Československu v roce 1989.

Poskytováním politické podpory demokratickému přechodu na Východě portugalská zahraniční politika znovu získala ryze politickou dimenzi, již – jak se zdálo – pozbyla svou přednostní orientaci na praktické potřeby ekonomické integrace a prioritním zdůrazňováním ekonomických zájmů ve své evropské politice, zejména pragmatickou podporou sociální a ekonomické koherence. Nicméně ekonomický rozvoj je v Portugalsku stále prvořadým zájmem.

Zároveň Portugalsko zastává názor, že by se nemělo uvažovat o dalším rozšíření ES (s jedinou výjimkou, jež byla učiněna pro území bývalé NDR), dokud nebude plně využít celý potenciál jižního rozšíření.

Jsouc přesvědčeno o přednostech sociální a ekonomické soudržnosti, Portugalsko vyzdvihuje roli Komise a jejího současného předsedy Jacquese Delorse. V diskusi o zahraničněpolitických záležitostech se však vyslovuje pro aktivnější roli EPS.⁹ Tu považuje za

fundamentální proces, který umožní dvanáctce být jádrem nové evropské architektury. To by bylo očividně v zájmu Portugalska, jehož obavy z odsunutí stranou by tak byly rozptýleny, jelikož již patří k tomuto prvnímu kruhu. A tak přílišný protagonismus Komise v základních otázkách zahraniční politiky (zejména pokud jde o východní Evropu) je předmětem jisté kritiky vládních kruhů, zatímco EPS je považována za jediné fórum, jehož konsenzuální přístupy nemohou nebrat v úvahu stanoviska „křehčích“ států, jako je Portugalsko, a to zejména v době, kdy je to Východ a ne Jih, jemuž se věnuje téměř veškerá pozornost.

Podle názoru portugalské vlády je důležité, že se dvanáctka domlouvá na společných přístupech, ale taková jednání by měla být rozšířena o další západní země. Za tím účelem podporuje konzultace dvanáctky plus Spojených států o základních otázkách evropské zahraniční politiky. Nabídka USA v tomto směru je chápána jako uznání klíčové politické role dvanáctky v současném procesu proměn evropské mapy, spíše než jako pokus ze strany Spojených států ovlivňovat pohled evropských zemí.

Je třeba zdůraznit, že otevírání se vůči Východu nemělo žádný „odstředivý“ vliv na Portugalsko. Naopak se portugalská hlediska přiblížila hlediskům ostatních evropských partnerů, zejména pak jižních zemí.

Zatímco antievropské nacionalistické kruhy tvrdí, že evropská integrace vytvořila podmínky pro španělskou hospodářskou invazi,¹⁰ stanoviska vyjadřovaná portugalskou i španělskou vládou v klíčových otázkách nové evropské architektury jsou si navzájem blízká.

Tak tomu bylo na lusó-španělském summitu v lednu 1990, kde se obě iberské země shodly na řadě věcí – zejména na potřebě vzájemné spolupráce cestou urychlení regionálních kooperačních projektů, které až do té doby neupoutávaly mnoho pozornosti ani vážnější interest – a to ve společném zájmu, aby nebyly odsunuty stranou. Tyto obavy z odsunutí stranou mohla posilovat skutečnost, že pro Společenství nemají takovou důležitost oblasti, s nimiž mělo Portugalsko a Španělsko tradiční vazby: Afrika a Latinská Amerika.

Portugalské vztahy se Španělskem, zejména v oblasti obchodu, se celkově prohlubovaly. V roce 1981 představovalo Španělsko 6,6 % portugalského dovozu a 2,9 % jeho vývozu. Do roku 1989 se pak Španělsko stalo hlavním dodavatelem Portugalska a Portugalsko čtvrtým největším odběratelem Španělska. To je mezi sousedními zeměmi celkem přirozené, ale je to naprostý obrát oproti dřívějšímu stavu, kdy se obě země k sobě otáčely zády. Nicméně i ve zlepšených portugalsko-španělských vztazích dochází k některým kontroverzím a třenicím, například při uplatňování funkcí NATO v daném regionu, či v takových oblastech, jako je rybolov, doprava a ekologie. Ale takové problémy běžně vznikají mezi sousedy v různých etapách vývoje jejich vztahů.¹¹

Portugalské priority v EPS

Při participaci Portugalska v EPS bylo výrazně uplatňováno hledisko, že by tato země měla mít dodatečnou politickou váhu a že portugalofonní prostor a mimoevropské relace jsou její jedinečnou specifikou. Toto hledisko bylo dále utvrzeno stanoviskem portugalské vlády, prezidenta i opozice, že Evropa nemůže zapomínat na svou odpovědnost ve vztazích Sever–Jih nebo na boj proti ekonomickému zaostávání (v rámci i mimo rámec ES). Ministerský předseda se nedomnívá, že posilování míru a stability je něčím méně důležitým, než podpora hnutí za demokratickou reformu ve východní Evropě.¹²

Při portugalské účasti na EPS byla nejvíce zastoupena problematika Afriky (zejména jižní Afriky a rostoucí měrou též severní Afriky), Latinské Ameriky (zejména Brazílie), euro-amerických vztahů a otázka východního Timoru.

Stabilita v jižní Africe

Jižní Afrika je regionem bytostného zájmu Portugalska, a proto jí portugalská zahraniční služba věnuje podstatnou pozornost. Nejen z důvodů značné ekonomické zainteresovanosti v Angole a v Mosambiku, kde je portugalština oficiálním jazykem, ale i proto, že

v jižní Africe žije 600 000 Portugalců.¹³ V EPS bylo proto Portugalsko zastáncem lepších vztahů s Angolou a větší zaangažovanosti dvanáctky.

Současná vláda dala jasně na srozuměnou, že si osobuje právo na udržování mezistátních vztahů s pěti portugalofonními africkými zeměmi, jejichž „představitelé si v mnohém uvědomili selhání jejich dřívějších marxistických pokusů a více a více inklinují k utužování vazeb s bývalou metropolí“.¹⁴ Je to tím spíše na místě, že portugalofonní země se rostoucí měrou snaží klást důraz nejen na společný jazyk, ale i na společné kulturní a historické vazby „jako faktor soudržnosti a národní identity“.¹⁵

Podle zprávy o EPS vydané Ministerstvem zahraničních věcí je Portugalsko „pro realistický a pragmatický přístup a proti negativním postojům, prohlubujícím rozpory mezi účastníky podporou radikálnějších frakcí“.¹⁶ Svým postojem, blízkým názorům vyjadřovaným Velkou Británií a Německem, Portugalsko oponovalo politice tvrdých sankcí vůči Jižní Africe. Tím demonstrovalo nejen své přesvědčení, že je zapotřebí spíše podporovat politickou reformu vedoucí k odstranění apartheidu, než uvalovat na Jižní Afriku sankce, ale i své odhodlání chránit početnou portugalskou komunitu, která tam žije.

Dobrým příkladem toho, jak evropská integrace ovlivnila portugalskou zahraniční politiku, je vyšší priorita, kterou nyní přisuzuje Středomoří. Portugalsko se v současné době aktivně zapojuje do procesu politické a hospodářské spolupráce v západním Středomoří mezi jižní Evropou a Maghribem. V tomto procesu si portugalská vláda počíná v souladu s těmi, kdo věnují více pozornosti západnímu Středomoří a uvědomují si potřebu posuzovat je odděleně od celé středomořské oblasti. Zastánci tohoto stanoviska však nechtějí vytvářet překážky pro Konferenci o bezpečnosti a spolupráci ve Středomoří.

Latinská Amerika

Určitá žádoucí forma politické spolupráce mezi Portugalskem a Brazílií, jež by mohla mít odraz i v EPS, je v Portugalsku považována za prostředek výrazného posílení jeho participace na vytváření evropského konsenzu ve vztahu k Latinské Americe. Prohlubováním svých bilaterálních vztahů s Brazílií se snaží získat významnější roli v evropsko-latinsko-amerických vztazích.

Brazílie ze své strany uvítala nový faktor, jakým je pro obě země členství Portugalska v ES. Jelikož Brazílie hledá alternativní kanály k pronikání na evropský trh a potřebuje přenést do Evropy produkci některých výrobků, které v současné době vyváží, usiluje také o rozšíření svého vlivu v ES vybudováním vlastních pozic v zemích, jež mají společné zájmy.¹⁷ V této souvislosti stojí za zmínku značný růst brazilských investic v Portugalsku. V roce 1990 byla Brazílie pátým největším investorem v Portugalsku. Obchod mezi oběma zeměmi je však nevýznamný, neboť představuje v průměru pouze 2 % portugalského zahraničního obchodu a je jen málo vyhlídek na zlepšení tohoto stavu.

Portugalsko argumentovalo tím, že sociální problémy nemohou být vyřešeny a že nemůže být dosaženo stability bez zcela nového pohledu na otázku zahraniční zadluženosti. Kromě toho poukazovalo na naprostou absurdnost toho, že se Brazílii nedostalo žádného uznání za nastolení demokracie.¹⁸

Atlantický paradox

Z atlantického pohledu představuje Portugalsko skutečný paradox. Přesvědčení, že je zvláštním spojencem Spojených států, je vtěleno do jeho oficiální doktríny. Podle současného ministra zahraničních věcí „bez ohledu na okolnosti vážící se na vztah mezi hlavními pilíři Severoatlantické aliance je skutečnost taková, že Portugalsko – vedle Velké Británie – musí působit jako most mezi americkými a evropskými zájmy“.¹⁹ To vysvětluje, proč v některých případech hlasovalo v OSN shodně se Spojenými státy a nikoli s většinou členských států Společenství.²⁰

Při sledování postojů, jaké zaujímal Portugalcko v EPS, lze získat vyváženější a méně ideologizovanou představu o jeho vztazích s USA a o vlivu těchto vztahů na EPS. Portugalcko neopomínalo vyjadřovat ani postoje odlišné od postojů Spojených států v oblastech pro ně citlivých (jako je například Střední východ) a zaujímat postoj obecně uplatňovaný evropskými partnery, jmenovitě při odsuzování politiky Izraele na okupovaných územích.

Ve vztahu k Angole a tamějším mírovým jednáním byl zřetelný rozdíl mezi postojem Portugalska a Spojených států. USA ještě poměrně nedávno podporovaly (vojensky i jinak) organizaci UNITA, zatímco Portugalcko mělo privilegované vztahy s vládou MPLA v Luandě.

Ať již v NATO, nebo při jednáních o členství v ZEU, Portugalcko nikdy nezapomínalo zdůrazňovat důležitost severoamerického článku, jasně vyjadřujíc opozici proti jakékoli „řeti cestě“. Nicméně jeho bezpečnostní vztahy se Spojenými státy procházejí procesem přetváření. Doposud se tyto vztahy nepřiměřeně soustřeďovaly na poskytování vojenských zařízení na letecké základně Lages na Azorách a na finanční kompenzace za její používání. Portugalcko zvolilo spolupráci se Spojenými státy v zájmu podpory umírněných arabských států a jeho základny byly často využívány při cvičeních i při jiných operacích vůči Egyptu.

Dalo na srozuměnou, že požadavky USA na poskytování služeb jejich zámořským kontingentům budou posuzovány případ od případu a že portugalský postoj se nebude odlišovat od postoje ostatních evropských partnerů v NATO, zejména pak jihoevropských. Například při americkém útoku proti Libyi byl naprosto shodný s postojem ostatních jihoevropských zemí.

Hlavním problémem zůstává to, že portugalsko-americké vztahy, vzdor jejich politické důležitosti ve druhé polovině sedmdesátých let (po období nesnáží a nejistot Salazarovy éry a afrických válek), stále postrádají zdravý ekonomický základ a doposud není využíván jejich plný politický potenciál.

Ekonomické vztahy USA s Portugalskem jsou slabší než s kteroukoli jinou zemí v jižní Evropě. Připadá na ně pouze 6 % portugalského zahraničního obchodu. Z ekonomického a finančního hlediska je Portugalcko z jihoevropských zemí nejvíce závislé na evropském trhu.

Politické konzultace a spolupráce mezi Portugalskem a Spojenými státy přinesly hmatatelné výsledky teprve nedávno, a to v souvislosti s konzultacemi o mírových jednáních v Angole. V případě bývalé kolonie Timoru neuznává Portugalcko vojenskou okupaci a anexi tohoto území Indonésií. V tom se liší od Spojených států, které jeho anexi pragmaticky uznávají vzhledem k strategické důležitosti Indonésie. Vztahy mezi Portugalskem a Spojenými státy stále ještě zůstávají jen v potenciální rovině – v rovině možností založených na zeměpisné poloze Portugalska a na absenci protiamerických nálad v portugalském veřejném mínění i ve vlivných politických kruzích.

Vycházejíc z tohoto potenciálu a z přání „vykompenzovat“ silící závislost na evropském kontextu se Portugalcko v rámci EPS snaží „předcházet rozepřím mezi ES a Spojenými státy a pevně trvat na atlantické solidaritě“.²¹

Jsou to otázky bezpečnosti, v nichž se stanoviska portugalské vlády a současné americké administrativy zdají být blízka, nepochybně pokud jde o interpretaci evropské obranné identity. Vláda Cavaca Silvy je nakloněna vytváření evropského pilíře uvnitř NATO: „Zdá se nepravděpodobné, že by si Západoevropská unie (ZEU) přála nějakou změnu své specifické váhy.“²² Vláda důsledně zastávala stanovisko, že v rámci NATO je podstatné, aby Evropané i Severoameričané dokázali dospět k společnému postoji vůči problémům transformace na Východě při současném zabezpečování stability. NATO je tudíž považováno za vhodné fórum pro západní politickou spolupráci v oblasti bezpečnosti.

To neznamená, že by Portugalcko nepodporovalo diskuzi o otázkách bezpečnosti v rámci EPS. Přimlouvalo se zejména za uplatňování společné strategie dvanáctky v procesu KBSE.

Zvýšený význam evropského kontextu ve vztazích s Východem podtrhl důležitost EPS pro portugalskou vládu. V některých vlivných kruzích však nebyly ještě zcela rozptýleny pochybnosti o aktuální možnosti rozvíjení evropské zahraniční politiky, třebaže nejsou nejmenší pochybnosti o příznivých důsledcích takového procesu.

Transformace evropského uspořádání, předpojatosti vycházející z gravitačního tíhnutí k střední Evropě a z toho plynoucí přehlížení jihu Evropy budou vyžadovat ještě aktivnější začlenění Portugalska do evropského procesu.

Socialistická opozice není méně orientována na Evropu. Naopak se přimlouvá za větší důraznost a aktivitu ze strany Portugalska a kritizuje vládu, že v tomto směru neudělala dost.

Prezident republiky se netají svou plnou podporou sjednocené Evropě. Jen nepředvídaná politická a sociální krize by mohla narušit stále výraznější angažovanost Portugalska v procesu Evropské politické spolupráce. Buď to, nebo stejně tak nepředvídaná nevšímatost k evropskému Jihu jako důsledek přesunu pozornosti na Východ. Pravda, kontinenty takto driftují. Ale tak dramatický přesun je zajisté nepravděpodobný.

¹ De Spínola, A.: Portugal e o Futuro. 3. vyd. Arcádia, Lisabon 1974.

² Cit. de Nogueira, F.: Salazar. Sv. IV. Atlântida Editora, Coimbra 1980.

³ Gama, J.: Política Externa Portuguesa 1983–1985. Ministério dos Negócios Estrangeiros – MNE, Lisabon 1985, s. 115.

⁴ Cavaco Silva v interview pro portugalský týdeník Expresso, 3. ledna 1990.

⁵ Gama, J.: cit. dílo, s. 315.

⁶ Matos Proença, J.: Portugal e a Cooperacao Política Europeia. Estratègia, 4/1988.

⁷ Viz projev João Cravinho na konferenci IEEI Evropská bezpečnost v multipolárním světě. Lisabon, listopad 1989.

⁸ Blíže viz Calvet de Magalhães, J.: Fundamentos da Política Externa Portuguesa. As Comunidades Europeias e os Estados Unidos. Portugal and EPC. Nepublikovaná výzkumná studie IEEI/IEP, Lisabon 1988. K dalším spolupracovníkům na této studii IEEI, realizované ve spolupráci s Ústavem pro evropskou politiku v Bonnu, patří autor této stati (která se opírá o danou studii) a dále António de Siqueira Freire, José Gregório Faria, Diogo Pires Aurélio, Armando de Castro a Adelino Torres.

⁹ Blíže viz vystoupení Victora Maartínse, ministra pro záležitosti evropské integrace, na diskusním fóru SEDES, Lisabon, únor 1990.

¹⁰ Protišpanělská stanoviska hojně vyjadřuje de Carvalho, V.: Cumprir agora Portugal. Difel, Lisabon 1987.

¹¹ Blíže viz Faria, J. G.: As Relações de Portugal com a Espanha depois da Adesão às Comunidades Europeias. Portugal and EPC. Nepublikovaná výzkumná studie IEEI/IEP, Lisabon 1988.

¹² Viz interview Cavaca Silvy pro madridský deník El País, 2. února 1990.

¹³ Viz Pereira da Rosa, V., Trigo, S.: Portugueses e Mocambicanos no Apartheid – da Ficção à Realidade. SECP, Centro de Estudos, Porto 1986.

¹⁴ Pires Aurélio, D., de Castro, A., Torres, A.: Portugal e a África no contexto das Comunidades Europeias. Portugal and EPC. Nepublikovaná výzkumná studie IEEI/IEP, Lisabon 1988.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Portugal nas Comunidades Europeias, Terceiro Ano. MNE, Lisabon 1989.

¹⁷ Viz Jaguaribe, H.: Convergências. Referát přednesený na konferenci IEEI na téma Portugalsko–Brazílie–Afrika, říjen 1989.

¹⁸ Viz de Siqueira Freire, A.: Portugal e as Relações Brasil/CBE. Estratègia, 6/1988.

¹⁹ De Deus Pinheiro, J.: Grandes Eixos da Política Externa do Portugal de Hoje. MNE, Lisabon 1988, s. 16.

²⁰ Viz Calvet de Magalhães, J.: cit. dílo.

²¹ Tamtéž.

²² De Deus Pinheiro, J.: Mudanças no Centro e no Leste da Europa. MNE, Lisabon 1989.

Poznámka: Stat je přeložena z The International Spectator, č. 2, duben–červen 1991.